

SNAHY O PREHLBENIE DEMOKRATICKEJ LÍNIE SLOVENSKÝCH NÁRODNÝCH NOVÍN A FORMULOVANIE REVOLUČNÉHO PROGRAMU SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO HNUTIA (1845—1848)

Roky 1845—1848 zaujímajú v dejinách slovenského národného hnutia prvej polovice 19. stor. osobitné, veľmi významné miesto. Tvoria jeho poslednú etapu, v ktorej v podmienkach dozrievajúcej revolučnej situácie v celom rade európskych krajín vrcholí boj slovenského ľudu¹ proti vládnúcemu feudálnemu spoločenskému poriadku a národnému útlaku. Sú obdobím, v ktorom hegemón slovenského národného hnutia — národne uvedomelá maloburžoázna inteligencia verejne, na stránkach Slovenských národných novín — orgánu hnutia a v snemových rečiach svojho vodcu Ludovíta Štúra formuluje program hnutia, svoje sociálno-ekonomické a národnopolitické požiadavky, pre ktoré sa usiluje získať široké masy slovenského ľudu, predovšetkým poddaného roľníctva. Pokiaľ ide o túto najpočetnejšiu zložku slovenskej spoločnosti a o slovenský predproletariát, v blížiacej sa buržoáznej revolúcii mohli zohrať iba úlohu spojenca buržoáznej triedy. Neznamená to však, že im bola ľahostajná otázka osudu feudalizmu a ďalšieho spoločenského vývinu. Svoje náhľady na feudálne poriadky a túžby po novom, lepšom usporiadaní sveta nesformulovali v program sociálnej a politickej prestavby spoločnosti. No túžili po nej, čakali ju a bojovali za ňu. Popri ich triednom boji proti existujúcim formám útlaku svedčia o tom veľmi výrazne aj silné demokratické a revolučné prvky v svetonáhľade a taktike časti slovenskej maloburžoáznej inteligencie, ktoré sú odrazom tejto živelnnej revolučnej ideológie utláčaných roľníckych mas, ktoré sa formovali pod ich vplyvom a — umocňované príkladom, skúsenosťami

¹ Pod pojmom slovenský ľud chápeme tie triedy a vrstvy slovenskej spoločnosti, ktoré sa v dôsledku svojho objektívneho spoločenského postavenia mohli spoločne zúčastňovať a skutočne sa aj zúčastňovali na riešení úloh pokrokového (neskôr revolučného) boja za likvidáciu feudálneho spoločenského poriadku. Prítom, samozrejme, nechceme zakrývať triedne rozdiely a odlišnosť záujmov jednotlivých vrstiev. V revolúcii, na jednotlivých stupňoch jej rozvoja sa s rastom jej úloh mení štruktúra triednych síl a zoskupenie tried a spoločenských vrstiev, schopných zúčastniť sa boja za uskutočnenie týchto úloh, a mení sa teda aj sám obsah pojmu „ľud“, „ľudové masy“. „Používajúc slovo „ľud“ Marx ním nezastieral triedne rozdiely, ale zlučoval určité elementy, schopné doviest' revolúciu do konca“, zdôrazňoval V. I. Lenin (*Spisy 4*, ruské vyd., zv. 9, 112).

i priamym pôsobením demokratickej a revolučnej ideológie najľavejších roľníckoľpebejských krídel hnutí okolitých národov — chceli sa stať ich programom. Aj pre skúmanie tohto dôležitého a doteraz stále ešte veľmi málo prebádaného problému slovenského národného hnutia majú prvoradý význam roky 1845—1848, roky vychádzania Štúrových Slovenských národných novín.

Slovenská buržoázna historiografia sa pri skúmaní slovenského národného hnutia štyridsiatych rokov 19. stor. sústreďovala temer výlučne na analýzu a hodnotenie oficiálneho programu hnutia sformulovaného E. Štúrom a jeho spolupracovníkmi. V popredí jej záujmov stáli protifeudálne a nacionálne boje tohto vynikajúceho ideológa rodiacej sa slovenskej buržoázie, jeho heroické úsilie o buržoáznu prestavbu krajiny a demokratizáciu jej verejného života, jeho boj o „polepšenie lôsu“ slovenského ľudu. Pokiaľ však išlo o samotný slovenský ľud, o jeho najširšie a najviac utláčané masy poddaných roľníkov a dedinskej chudoby, videla v nich iba viac-menej pasívny objekt emancipačných a buditelských snáh slovenskej maloburžoáznej inteligencie. Ignorovala jeho revolučný národnooslobodzovací boj, jeho úsilie a rozhodnosť rázne skoncovať s feudálnym sociálnym i nacionálnym útlakom. Nedocenila ani význam demokratických a revolučných prvkov a tendencií v náhľadoch časti slovenskej maloburžoáznej inteligencie na úlohy sociálno-ekonomickej a politickej prestavby spoločnosti a na spôsob a cesty tejto prestavby, aj keď ich neraz objektivisticky aj zaregistrovala. V jej líčení slovenské národné hnutie vystupuje ako jeden monolitný, nediferencovaný prúd.

No už pri zbežnom pohľade na slovenské národné hnutie štyridsiatych rokov 19. stor. z pozícií marxizmu-leninizmu, pri jeho zaradení do širších európskych súvislostí a vychádzajúc z historických poznatkov o charaktere a priebehu záverečnej fázy bojov o buržoáznu premenu v iných krajinách, vidíme, že slovenské národné hnutie vôbec nebolo takým jednoznačným a monolitným. Na túto skutočnosť sme sa okrem iného snažili pred časom poukázať v príspevku *K niektorým otázkam slovenského národného hnutia štyridsiatych rokov XIX. stor.*² Sformulovali sme v ňom tézu o dvoch základných prúdoch v slovenskom národnom hnutí: *umiernenom*, reprezentovanom E. Štúrom a jeho stúpenkami (charakterizovali sme ich ako „osvietenských liberálov“), a *revolučnom*, ktorý predstavuje revolučné oslobodzovacie hnutie širokých mas slovenského ľudu, predovšetkým poddaného roľníctva s jeho dôsledne demokratickými požiadavkami a formujúca sa pod jeho vplyvom skupina slovenskej maloburžoáznej inteligencie (označili sme ich ako demokratov). Zdôraznili sme, že predstavitelia tejto skupiny sa „svojimi demokratickými názormi značne líšili od vedúcej skupiny ideológov a vodcov hnutia“ a že „popri vedúcom oficiálnom osvietensko-liberálnom programe hnutia nachádzame isté prvky demokratického programu, ktoré sa však pred rokom 1848 nestačili rozvíjať a ostali obmedzené prevažne na oblasť literatúry“.³ Mali sme pritom na mysli niektoré demokratické a revolučné spoločenské a politické názory, ktoré sa

² Historický časopis SAV II, 1954, č. 3, 375—406.

³ *Ib. id.*, 399.

prejavili v literárnej tvorbe Janka Kráľa, Jána Francisciho a niektorých iných. Boli to závery urobené na základe skúseností z podobných hnutí u iných národov a ich teoretického zovšeobecnenia, na základe zbežnej analýzy pomerne dosť obmedzeného faktového materiálu. Táto téza sa v zásade stretla s porozumením našich historikov, literárnych historikov i filozofov.⁴

Odvtedy sme v procese ďalšieho bádania mali možnosť oboznámiť sa oveľa podrobnejšie a hlbšie s celou zložitou problematikou slovenského národného hnutia, najmä štúdiom pramenného materiálu.⁵ Okrem toho sa v poslednom období najmä v súvislosti so stým výročím smrti L. Štúra objavilo aj niekoľko príspevkov zaoberajúcich sa problematikou radikálneho krídla slovenského národného hnutia vcelku,⁶ alebo filozofickými a spoločensko-politickými náhľadmi jednotlivých jeho predstaviteľov, predovšetkým básnika Janka Kráľa.⁷ Niektoré z týchto prác prinášajú okrem nového faktového materiálu aj rad cenných postrehov a podnetov.⁸ Sama konferencia Historického ústavu Slovenskej akadémie vied o živote a diele Ludovíta Štúra (5.—7. decembra 1955) priniesla konkrétne k tomuto problému málo nového, lebo ho akosi obišla (čo bolo nesporne jedným z jej nedostatkov), no zato komplexným rozborom Štúrovej mnohostrannej činnosti a programu slovenského národného hnutia významne prispela k jeho správne mu riešeniu.⁹ Buďe preto azda užitočné, ak sa k týmto otázkam ešte raz vrátíme. Pritom nám v našom príspevku nepôjde natoľko o konfrontáciu a porovnávanie obidvoch prúdov hnutia a ich vyčerpávajúcu charakteristiku,¹⁰ ako skôr o historickú rekonštrukciu názorov radikálne orientovanej skupiny slovenskej maloburžoáznej inteligencie na úlohy slovenského národného hnutia a jeho taktiku, tak, ako sa tieto prejavili v ich snahách o prehĺbenie demokratickej línie Slovenských národných novín a formulovanie revolučného programu národného hnutia.

*

⁴ Z historikov odlišné stanovisko zastáva napr. J. Mésároš, ktorý v recenzii našej štúdie o L. Štúrovi (Bratislava 1956) napísal: „Istý reformizmus a liberalizmus mu (t. j. Štúrovi — V. M.) však pripisuje najmä v otázkach boja za zrušenie poddanstva. V tomto smere nesúhlasíme celkom s autorom, a to najmä tam, kde proti tzv. „liberálnej a reformistickej“ roľníckej politike Štúra vyzdvihuje isté prejavy J. Francisciho a J. Kráľa ako radikálno-demokratické. Myslíme, že revolučné názory Francisciho a Kráľa nestáli proti Štúrovým snaženiam, ale podporovali a rozvíjali jeho boj proti feudalizmu.“ (Historický časopis SAV V, 1957, č. 1, 117.)

⁵ Tak archívneho materiálu, ako aj nových edícií, predovšetkým Štúrovej korešpondencie (v Ambrušovom výdaní) — *Listy L. Štúra I—II*, Bratislava 1954—1956.

⁶ Pišút M., *Idey utopického socializmu u štúrovcov*, Kultúrny život 1954, č. 40; Goláň K., *Ludovít Štúr a slovenské národné hnutie v štyridsiatych rokoch XIX. storočia*, Historický časopis SAV III, 1955, č. 1, 87—101; Matuľa V., *Ludovít Štúr*, Bratislava 1956, a. i.

⁷ Rosenbaumov úvod k *Súbornému dieľu Janka Kráľa*, 1952; Pišút M., *Filozofia Janka Kráľa a jeho prívržencov* v knihe *Kapitoly z dejín slovenskej filozofie*, Bratislava 1957, 231—242; Pišút M., *Janko Kráľ*, Bratislava 1957; Roško R., *Janko Kráľ — revolucionár a utopický socialista*, Slovenský filozofický časopis XII, 1957, č. 3, 228—245 a. i.

⁸ Zaujímavé metodologické postrehy a podnety obsahuje najmä spomínaný Roškov článok.

⁹ Porov. *Ludovít Štúr, život a dielo*, Sborník materiálov z konferencie Historického ústavu Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1956.

¹⁰ To by si vyžiadalo oveľa rozsiahlejšiu prácu a to ani nie je podstatný cieľ nášho príspevku.

Isté svetonázorové diferencie a rozpory boli v tábore maloburžoázných ideológov slovenského národného hnutia už v období, keď sa títo ešte len pripravovali na úlohu vodcov hnutia vo svojich študentských spolkoch. O týchto rozporoch sa zachovali doklady v korešpondencii i v rozpomienkach súčasníkov. Z nich sa napr. dozvedáme o „vzbure“ v bratislavskom Ústave koncom školského roku 1842, príčinou ktorej boli rozdielne názory na usporiadanie a vedenie Ústavu. Zatiaľ čo Štúr a jeho stúpenci presadzovali isté zásady absolutizmu, druhá časť mládeže — „antištúrovci“ na čele s J. Franciscim a J. Gáberom hájili demokratický princíp a vášnivo sa hádali so svojimi protivníkmi, ktorých nazývali „ruskými absolutistami a knutármi“, za čo si od nich vyslúžili prezývku „poľských sebevoľníkov“ a odporcov každej zriadenosti.¹¹ Nové výskumy v oblasti slovenského národného hnutia tridsiatych rokov 19. stor., najmä ich druhej polovice dokonca ukazujú, že už vtedy sa v ňom formovali dve krídla: radikálne a umiernené.¹²

S častejšími a konkrétnejšími prejavmi rozdielnosti názorov, s priamou kritikou oficiálneho programu a taktiky vodcov slovenského národného hnutia zo strany radikálne naladených jednotlivcov i celej skupiny príslušníkov tohto hnutia sa však stretávame až v druhej polovici štyridsiatych rokov 19. stor. Jednou z príčin tohto zjavu je bezpochyby dynamickosť celého spoločensko-politického života v období dozrievania revolučnej situácie, „triedenie duchov“, na ktoré okrem rastúcej revolučnej aktivity ľudových mäs vo vnútri krajiny mocne pôsobili aj vonkajšie podnety. Inou je vznik oficiálneho orgánu slovenského národného hnutia — Štúrových *Slovenských národných novín*, na stránkach ktorých vodcovia hnutia formulujú jeho program a naznačujú zásadné línie svojej taktiky v boji za jeho uskutočnenie, s čím predstupujú pred širšiu slovenskú verejnosť, ktorá má v nejednom smere na tieto otázky svoje vlastné, neraz značne odlišné názory.

Z vonkajších podnetov vari najbezprostrednejšie a najplodnejšie boli podnety poľské, predovšetkým rozsiahla a dobre organizovaná revolučná propaganda poľských revolucionárov — demokratov, ktorá vyvrcholila v činnosti vynika-

¹¹ K tomu porov. Kalinčiak J., *Rozpomienky na Ondreja Sládkoviča* v zborníku *Súčasníci o L. Štúrovi*, Bratislava 1955, 151—152; Kleinschnitzová F., *Sládkovič a jeho doba*, Praha 1928, 74, 291; *Listy Eudoviťa Štúra I*, list č. 128 (Václavovi Staňkovi z 19. 7. 1842); *Sborník Matice slovenskej* 1924, 1—9, 78n, 1925, 70n. a i.

¹² „Štúr v súhre tých síl, ktoré vytvárali v tridsiatych rokoch nový národný program — píše J. Béder — dostával sa postupne na pozície, ktoré čelili úmyslom radikálneho krídla. Známe sú rozpory v Spoločenosti, ktoré sa vykladali ako osobné konflikty, hoci nimi neboli, neznáma alebo zastieraná je skutočnosť, že rozpory nakoniec vyústili tak, že radikálne krídlo po zákaze Spoločenosti tvorilo tajný spolok Vzájomnosť. Stalo sa tak bez vedomia Štúrovho a bez jeho účasti, hoci ešte celý rok 1837/38 bol v Bratislave vedúcim činiteľom ústavu. Všetky hlavné akcie, ktoré sa doteraz pripisovali Štúrovej osobnosti, vychádzali z podnetov, ktoré prinášali členovia tohto radikálneho krídla už od roku 1834. Štúr ako námestník sa dištancoval od tohto prúdu, čo aspoň na rok zahamovalo rýchlejší vývin národných a kultúrnych podujatí. Po jeho odchode do Halle sa v osobe námestníka znova obnovila jednota vedenia ústavu a Vzájomnosti, takže v posledných dvoch rokoch desaťročia sa mohli položiť základy všetkých významných akcií, ktorých výsledky sa prejavili až v rokoch štyridsiatych.“ Béder J., *Spoločnosť česko-slovanská a Slovanský ústav v Bratislave v rokoch 1835—1840*, Sborník Vysokej školy pedagogickej v Bratislave, 1958, 6.

júceho ideológa roľníckej revolúcie Edwarda Dembowského. Dembowski spolu so svojim blízkym spolupracovníkom Juliánom Goslarom roku 1845 a na začiatku roku 1846 pripravovali povstanie v západnej Haliči, aktivizovali roľnícky ľud pomocou revolučných letákov a ohlasov, v ktorých sformulovali program roľníckej revolúcie, majúcej oslobodiť sedliakov, dať im pôdu a poľskému národu priniesť národné oslobodenie. Začas sa nachádzali aj na území východného Slovenska, kde, skrývajúc sa pred políciou, nadviazali spojenia s tam žijúcimi poľskými emigrantami. Do svojich plánov zasvätili pravdepodobne predovšetkým majora J. Bulharyna, ktorý podľa direktív versailleskej Centralizácie pripravoval ozbrojený vpád cez Karpaty do západnej Haliče. Je viac ako pravdepodobné, že tu rozšírili svoje revolučné výzvy a pokúsili sa ich prostredníctvom získať revolučne naladené kruhy uhorského obyvateľstva (predovšetkým strednej šľachty a inteligencie). Táto stránka činnosti poľských revolučných demokratov nie je dosiaľ dostatočne osvetlená v historickej literatúre.¹³ No aj tie veľmi kusé údaje a faktá, ktoré máme k dispozícii, a predovšetkým analýza spomínaných letákov a ohlasov (ide najmä o ohlas J. Goslara¹⁴) a konfrontácia ich hlavných myšlienok, no aj formy samej s filozofickými, sociálnymi a politickými názormi našich radikálov spred roku 1848 a ich prejavmi (tvorba revolučného básnika Janka Kráľa, Francisciho agitačná brožúra *Zrkadlo pre ľud slovenský*) naznačujú, že tu a nie všeobecne v ideách francúzskych utopických socialistov alebo „kresfanského socialistu“ Lammenaisa treba predovšetkým hľadať konkrétne vplyvy a podnety. Sme toho názoru, že sa to vzťahuje aj na celé úsilie radikálne orientovanej skupiny slovenskej maloburžoáznej inteligencie o prehlbenie demokratickej línie Slovenských národných novín a formulovanie revolučného programu slovenského národného hnutia v predvečer revolúcie roku 1848.¹⁵

Prvé číslo Slovenských národných novín, o ktoré musel ich vydavateľ temer celé štyri roky úporne bojovať, očakávali najmä na Slovensku s veľkou nedočkavosťou a nádejami. „Keď mali *Slovenskije novini* vinst — písal J. Francisci L. Štúrovi — očakávaňja bolo velikuo i na Slovensku, i u okolitích súkmenovcou, i u spoluobčanou magygarou, lebo zjaveňja ňjekaždočennuo slubovali vjac ročnje prípravi, náđeje, poistuvaňja, a nadovšetko Vaše meno. Slováci čakali zachvateňja celjeho života do prúdu verejnjeho a politickjeho života, tvoreňja sili vňútorňe, navenkou poisteňja profi ňeprjafelskím nápadom a víboje práva. Súkmenovci čakali ukázaňja cjest k životu podľa idealou krásnej budúcnosti — ku ktorjemu sa u nás peknje, velmi peknje pláni pred časom robit znali, tak že ňenavikljeho na mišljenki tje čarovnou akousi mocou k túžeňú po ňich prinúfili. Magyari čakali na ňe ako prjafelja,

¹³ Nielen v našej, ale ani v poľskej, ako to zdôrazňuje napr. poľský historik Mar'an Tyrowicz. Porov. Tyrowicz, *Wizerunki sprzed stulecia*, Kraków 1955, 132.

¹⁴ Jeho originál sa nezachoval. Poznáme ho iba v nemeckom preklade, ako ho uverejnil M. Sala. Porov. Sala M., *Geschichte des polnischen Aufstandes von 1846*. Wien 1867, 339 — 51.

¹⁵ Táto téza si samozrejme vyžaduje konkrétnejšie a hlbšie zdôvodnenie. Pretože to by sa však vymykalo z rámca nášho príspevku, urobíme tak v osobitnej štúdií.

a ako neprjateľja ... Magyari a prjateľja t. j. spoluobčania naši čakali, že v interessoch krajinských naše noviny s nimi si ruki podajú a zajedno pracovať budú na jednom cjele t. j. dobrobitu obecnom, ktorí u konservatívou je len v zachovaňi starjeho šlendriana constitucii možní, podľa liberalistov, abo takzvanéj oppositii skrze rozšiereňja constitucie na všetkých obyvateľou krajinských. Ako neprjateľja čakali magyari, že noviny postavja baštu proti im nápadom na našu národnosť, a začali sa mať napozore."¹⁶ Tieto vety, ktorými Francisci začína svoju neskoršiu rezkú kritiku Slovenských národných novín (v liste L. Štúrovi z jari 1847), dosť plasticky vystihujú vtedajšiu situáciu.

Úlohy a program Slovenských národných novín L. Štúr načrtol v *Ohlase o Slovenských národných novinách a Orlovi tatránskom* (vyšiel 15. júna 1845) a v úvodnom článku prvého čísla novín *Čo chceme s novinami našimi?* (1. augusta 1845). Jednu z najhlavnejších úloh novín Štúr správne vidí v ich funkcii kolektívneho organizátora národného života. Ich pomocou dúfa prebudiť záujem širokých vrstiev slovenského ľudu o „veci pospolité“ a zapojiť ich do národnopolitického života. Súčasne chce, najmä pomocou jazyka novín — novej spisovnej slovenčiny, zjednotiť konfesiónálne rozdelené skupiny slovenskej buržoáznej inteligencie, vedúcej sily národného hnutia.¹⁷ V danej situácii, v podmienkach nerozvitosti a roztrieštenosti slovenského národného života, práve toto bola prvoradá úloha buržoázneho národného hnutia, hľadajúceho širokú sociálnu bázu a usilujúceho o vytvorenie celonárodného frontu v boji za hospodársku a spoločensko-politickú buržoáznu premenu. Tomuto cieľu mal slúžiť aj celý rad ďalších funkcií novín, ako ich Štúr zdôrazňuje v spomínaných programových článkoch, predovšetkým vzdelávanie ľudu, rozširovanie užitočných vedomostí,¹⁸ zpravodajstvo a informácia o udalostiach doma (*Denník domáci*) i v cudzine (*Denník zahraničný*), články z dejín rozličných, predovšetkým európskych národov a pod.

Pokiaľ ide o politický program a líniu novín, L. Štúr si uvedomoval, že vytýčiť ich je prvá a najväčšia ťažkosť, doslova kameň úrazu, pri realizácii tohto dlho pripravovaného a neľahko vybojovaného podujatia. „Vo vlasti našej — píše Štúr — kde v novších časoch potreba opravovania sa pocítila a táto čerstvejšie hýbanie spôsobila, čo do záležitostí pospolitých stvorili sa hlavne dve strany, jedna, ktorá potrebu opravovania neuznáva a tak pri starom ostávať, druhá, ktorá všetko od koreňa opravovať a tak všetko staršie s novým pozamieňať chce.“ Potom sa zamýšľa nad postavením politických novín v danej situácii: „Hlavná povinnosť novín je: záležitosti krajiny pospolité rozkladať, s dobrým svedomím to alebo iné obecenstvu svojmu porúčať,

¹⁶ List. J. Francisciho L. Štúrovi (z jari 1847), koncept v Literárnom archíve Matice slovenskej (LAMS), Francisciho korešpondencia.

¹⁷ Štúr veril, že pomocou nového spisovného jazyka, používaného v novinách „zblíži sa ... strana k strane a všetci na ten spôsob sa viacej nájdeme, bo je reč naša domáca a národná.“ (Štúr L., *Politické state a prejavy*, Bratislava 1954, 36.)

¹⁸ „Naše noviny sú teraz jeden jediný najpríhodnejší nástroj, ktorým rodákov a krajanov našich vzdelávať, zo živorenia k vyššiemu životu privádzať a užitočné a potrebné známosti medzi nimi rozširovať môžeme“, píše Štúr v *Ohlase o Slovenských národných novinách a Orlovi tatránskom* (Štúr L., *Politické state a prejavy*, Bratislava 1954, 39).

pričom zdá sa: noviny k jednej alebo k druhej strane nachýliť a podľa zmyslu jednej strany alebo druhej o záležitostiach pospolitých rozprávať musia.“ A potom formuluje program, vytyčuje líniu *Slovenských národných novín*: „Majúc na mysli, že staršie, ktoré raz svoju platnosť v živote stratilo a len na farchu je ľudom, žiadnou silou zatrímať sa nedá, ako zas z druhej strany dobre vediac, že sa len na staršom a doterajšom ďalej stavať a budovať môže a že aby holota a pustota nepovstala, nijako sa staršie len trhať a vospust sveta rúcať nesmie, majúc potom na mysli, že život národov prenáhlil sa nedá, ale keď sa má podariť, miernym krokom len ísť môže a že to, čo je lepšie, ako huba za noc nevyrastá, vyhneme sa v našich novinách obom krajnostiam a stojac pri dobrom staršom, budeme s radosťou vítať opravdivé opravy tam, kde ich nevyhnutne treba. Hlavne ale bude nám záležať na bezpečnosti osoby a majetnosti a tak aj na poriadnom domácom hospodárstve a prísnom posluhovaní spravodlivosti, na silnej moci vykonávajúcej, k tomuto všetkému potrebnej, na rozkvitte dobremajúcnosti v krajine, na zlepšovaní vyučovania ľudu, na jeho zmravňovaní, čím všetkým sa vlasť silí a rozkvit jej napomáha.“¹⁹

Neváhali sme doslovne uviesť tieto dôležité miesta zo Štúrovho programového ohlasu, aby sme jeho vlastnými slovami ukázali, ako sa snaží preklenúť priepasť medzi krajným konzervativizmom a opozičným táborom stúpcov ďalekosiahlych premien (od šľachtických liberálov po radikálnych demokratov — revolucionárov) a nájsť „zlatú strednú cestu“. Prehnitý a dávno prežitý konzervativizmus špičiek starej vládnucej triedy bol Štúrovi, ideológovi mladej nastupujúcej buržoáznej triedy, vonkoncom cudzí a neprijateľný, dávno odsúdený v jeho vedomí na úplný krach. Spojiť sa s ním, prejsť na jeho pozície redaktor Slovenských národných novín nijako nemohol. No neobvyčajne neschodnou bola pre Štúra aj cesta do tábora opozície, najmä na jej krajne ľavé, radikálne krídlo. Pritom cenzúrne obmedzenia a strach o osud ťažko vybojovaných novín ani nacionalizmus a národnostná intolerancia vedúcich činiteľov a oficiálnych zástupcov opozície sotva boli hlavnými zábránami na tejto ceste. Skôr to bol celý idealisticky ohraničený heglovský svetonázor a z neho vyplývajúce krajne odmietavé stanovisko k politickému radikalizmu, revolúciám a viera v možnosť pokojného riešenia všetkých ekonomických i sociálnopolitických problémov, ktoré sa u Štúra priam obdivuhodne organicky snúbili s jeho hlbokým presvedčením o nevyhnutnosti a zákonitosti historického pokroku, úprimným demokratizmom v pomere k širokým ľudovým masám i veľkou vierou v krajšiu budúcnosť svojho ujarmeného národa.

Taktika „zlatej strednej cesty“ (t. j. umiernený program buržoáznej premeny v krajine pokojnou, nerevolučnou cestou), ktorá zodpovedala Štúrovým filozofickým a spoločensko-politickým názorom, skrývala v sebe veľa nedôslednosti a kompromisov a mala veľa slabín,²⁰ ktoré sa veľmi skoro stali

¹⁹ Štúr L., *Politické state a prejavy*, 34—35.

²⁰ Veľmi skoro ich vystíhol napr. aj dopisovateľ Pestí Hirlapu, ktorý charakterizoval budúce noviny ako plavca, ktorý sa nepridrža ani jedného brehu a ktorého vlny po rieke

predmetom ostrej kritiky. Táto kritika, v ktorej sa prejavili odlišné náhľady niektorých radikálne orientovaných príslušníkov slovenského národného hnutia na zásadné otázky jeho programu a taktiky, rozširovala a prehlbovala sa s narastajúcou revolučnou situáciou v krajine a revolučnými pohybmi za jej hranicami a priviedla ešte pred revolúciou roku 1848 k organizovanému úsiliu zmeniť líniu Slovenských národných novín a sformulovať revolučný program slovenského národného hnutia.

Prvé údaje o kritike Slovenských národných novín máme od Štúra samého. V liste S. B. Hroboňovi zo 6. 9. 1845 sa žaluje: „Málo lepších prjazňivejších hlasou víjmuč, sipe sa to hrozne na hlavu moju: dopisi prichodja pre reč strašlivje, pre literi lafinskje hroznje, pre malí formát oškľivje, pre zmer novín ňenávistnje, pluhavje. Jedním som conservatív a to že je podozrivuo, druhím som ňje dost forrista a každý komu sa alebo zmer novín, lebo reč, lebo písمني, lebo formát, lebo cena ňepáči, koho článok ňje je prijatí alebo tak prijatí jako ho napisau, každý sa, ale každý odrjeka novín, smrť ím predpovjeda a praje.“²¹ Kto boli títo prví kritici politickej línie novín,²² presne nevieme. Jedným z prvých kritikov bol však celkom iste Ján Francisci, ktorý v liste S. B. Hroboňovi (z 18. 10. 1845) spomína, že písal Štúrovi „prísny list“,²³ v ktorom okrem odpovedi na Štúrovu recenziu jeho *Slovenských povestí (Orol tatránsky* č. 8 a 9 z 26. 9. a 3. 10. 1845) bola iste obsiahla kritika novín a ich vydavateľa. Po nejakom čase sa s mnohým, čo sa mu od samého začiatku na Slovenských národných novinách nepáčilo, zmieril. Nie však s tým hlavným. V spomínanom liste Hroboňovi sa priznáva: „Novini sa mi už akjesi lepšje vidja, vari že som už k ňím privikou; ale ma naveki mrzí to, že sú bez farbi a chufi, aňi bjele aňi čjerne, aňi sladkje aňi horkje, aňi pečenje, aňi varenje. Ten článok o Europy a Ameriky národoch²⁴ je tjež ňešťastne ta postavení. Čo nám s tých statistických numerou a šetkých čertou djablou, keď nám hlad zasíťf, nahotu prikriť, slabosť posilňit, lud splameňit, svet obživíť treba. Parom bi pobrau všetki takje ňalahuvaňini v našich novinách — to ňemuožem vistáf.“²⁵ Ako uvidíme ďalej, Francisci sa ani neskôr nezmiéril s umiernenou líniou Slovenských národných novín a celej Štúrovej politiky. Výčitka „bezprincípnosti“, požiadavka dôslednejšej orientácie programu slovenského národného hnutia na potreby ľudových más a jasnej revolučnej taktiky, to bol základný tón aj jeho neskoršej kritiky zo začiatku roku 1847.

Temer súčasne s Franciscim vystúpil s kritikou politickej línie Slovenských národných novín aj Janko Kráľ. Urobil tak podobne ako Francisci v liste

bez zákona a pravidla len sem tam pohadzujú, ako to spomína J. Francisci v cit. liste E. Štúrovi.

²¹ *Listy Eudoviča Štúra II*, 93.

²² Vo svojom príspevku si budeme všímať iba túto stránku kritiky SNN; polemiky okolo jazyka novín, pochádzajúce z tábora odporcov spisovnej slovenčiny, spory o niektorých ortografických zásadách, o formáte a pod. ponecháme bokom.

²³ LAMS, Hroboňovská pozostalosť, Francisciho list Štúrovi nepoznáme.

²⁴ Ide o Štúrov článok *Obozreňje sa na stav terajši národou v Europě a v Amerike*, uverejňovaný na pokračovanie v Orlovi tatránskom, č. 10—18 (10. 10. 1845 — 13. 1. 1846).

²⁵ LAMS, Hroboňovská pozostalosť.

Ludovítovi Štúrovi. Ani tento list sa nezachoval a tak o obsahu Kráľovej kritiky môžeme súdiť tiež iba nepriamo, z listu L. Štúra S. B. Hroboňovi (zo 17. 10. 1845):²⁶ „Písau mi aj Král list ale impertinentní grobianskí. Vozí sa po novinách a najme po úvodních článkoch, hovorí že svet očakávau noví princípy, že sa vraj s princípom Slovanským vistúpiť malo atd... Kladje mi ten grobian Horvátske Novini za vzor... Že ma on vraj za úvodňje článki v Horvátou vihovárau... Ak vraj taktó puojdu novini, že sa oňi tam od ňích odtrhnú... Píše mi ešte aj to že abi som ňepísau, či z tohoto ludu dačo bude.“²⁷... A čo vraj sa kláfim z ohladu reči?“ Kráľova kritika sa neobyčajne bolestne dotkla precitlivého Štúra. Iste bola prudká, nevyberavá, keď vyvolala takú silnú reakciu, zračiacu sa v celom tóne, akým Štúr píše o Kráľovi.²⁸ Musela naozaj zatať do živého, vzbudíť v Štúrovi isté pochybnosti o správnosti jeho stanoviska. Súdime tak z tónu Štúrovho listu Hroboňovi, zo spôsobu, akým sa snaží vyvracať a neutralizovať Kráľovu kritiku a jej prípadný vplyv na iných predstaviteľov národného hnutia a dokázať svoju pravdu.

Janko Král mohol nepoznať konkrétne Štúrove ťažkosti s cenzúrou (ako o nich Štúr zoširoka píše Hroboňovi) a v tomto smere mohla byť jeho prudká kritika i nespravodlivá. No nám teraz nejde o túto stránku vecí. Pre nás je dôležitá sama existencia tejto kritiky, jej podstata a platforma, z ktorej bola vyslovená. Aj Král vyčíta Slovenským národným novinám nedostatok jasnej politickej línie, „princípu“ a žiada, aby vystúpili s „princípom slovanským“. Analýza Kráľovho básnického diela, doplnená niektorými veľmi kusými, no cennými údajmi z tých niekoľkých listov, čo sa po ňom a o ňom zachovali,²⁹ umožňuje nám pochopiť podstatu a zmysel tohto „slovanského princípu“, ktorý je základným kameňom jeho svetonázoru a v uskutočnení ktorého vidí cestu k riešeniu aktuálnych otázok spoločenského vývinu. Vo svetle tejto analýzy sa nám Kráľova filozofia javí ako odraz živej revolučnej ideológie pollačenských ľudových, predovšetkým roľníckych mas, bojujúcich za svoje oslobodenie. Je zákonite poznačená sociálnym utopizmom a maloburžoáznym socializmom. No je to filozofia revolučného činu, nie pasívneho mesianistického ošiaľu.³⁰ Jej významnú zložku tvorí idea bratstva slobodných národov, ktorú

²⁶ *Listy Ludovíta Štúra II*, 99—105. Kleinschnitzová F., ktorá prvý raz uverejnila tento list (SbMS, V, 1927, 3—4, 137—141), ho nesprávne datuje na september 1845. Po nej toto nesprávne datovanie prebral celý rad autorov, najnovšie napr. M. Pišút v knihe o Jankovi Kráľovi (Bratislava 1957, 71).

²⁷ Král mal na mysli Štúrove povzdychnutie (v liste S. B. Hroboňovi zo 6. 9. 1845, *Listy II*, 94): „Míšljenki mi už križom, krážom behajú cez misel: či len predač muože biť dačo z tohoto ludu?“. Kráľa sa zrejme dotkla táto veta, v ktorej videl prejav pesimizmu a nedostatku viery v revolučné sily ľudu. Pre nás je toto miesto dôležité aj preto, že ukazuje na spojenie J. Kráľa so S. B. Hroboňom.

²⁸ Štúr píše, že sa mu Král, ktorého predtým rád vidával, „zhnusil“ (*Listy II*, 103).

²⁹ Porov. listy J. Kráľa A. H. Škultétymu (z leta 1847) a S. B. Hroboňovi (nedatovaný), list Š. M. Daxnera A. H. Škultétymu zo 14. 2. 1846, list E. Škultétyho A. H. Škultétymu z 1. 10. 1846, list V. Paulínyho D. Maróthymu (pred turíčenskými sviatkami 1847).

³⁰ Král roku 1847 ostro kritizoval Hodžu, že „v dákom nejasnom nábožensko-kresťanskom mysticizme našu veľkosť, našu budúcnosť hľadá, Vidíte théorie! opravdový abusus sanae mentis et rationis...“ (V liste A. H. Škultétymu z leta 1847, LAMS.)

uskutočenia Slovania.³¹ Svoj „slovanský princíp“ stavia Král do protikladu nielen s prepjatým nacionalizmom nastupujúcej buržoáznej triedy,³² ale aj s „chvastavo-mŕtvo-slovo-slavianstvom“ slovenskej inteligencie.³³ V otázke konkrétnej politickej taktiky slovenského národného hnutia je Janko Král za dôsledný revolučný demokratizmus a v boji proti absolutizmu a za sociálnu premenu krajiny, za spojenectvo s revolučným krídlom maďarskej opozície.³⁴

Král neobmedzil svoju kritiku politickej línie Slovenských národných novín a celého oficiálneho umierneného programu slovenského národného hnutia len na spomínaný list Štúrovi. Svoje náhľady sa usiloval uplatniť aj neskôr, v predvečer revolúcie roku 1848, keď spolu s Franciscim, Daxnerom a pravdepodobne i inými príslušníkmi revolučne naladenej slovenskej maloburžoáznej inteligencie vytvára ľavé, radikálne krídlo slovenského národného hnutia, ako to ešte uvidíme ďalej. Okrem toho v jeho tvorbe z tých čias nielen silnejú revolučné motívy, vyúsťujúce v priamej výzve k ozbrojenému povstaniu, ale popri rezkej kritike metternichovského absolutizmu objavujú sa aj zaujímavé narážky na „falošných patriotov“, na „spoločnosti, čo budú ľud viesť k miernosti“, dobré na to, aby ľud mohol vykonávať službu, ktorú mu určia jeho vládcovia, na kŕmenie a zaneprázdňovanie ľudu novinárskymi pletkami, hádkami a haraburdami, aby „dal pokoj inšiemu“ a pod.³⁵ A tak aj revolučné vystúpenie J. Krála na čele roľníckych povstalcov v Honte na konci marca 1848 nebolo iba náhodnou „revolučnou epizódou“, ale logickým zavŕšením a vyúsťením celého jeho predchádzajúceho revolučného a demokratického vývinu.

Koncom roku 1846 sa začína nová vlna nespokojnosti so Slovenskými národnými novinami a ich vydavateľom. Medzi Štúrovými kritikmi sa zjavuje aj J. M. Hurban. Vyčíta mu svojvoľné počínanie v redakčnej práci, nezdravú ctižiadost a sebeckosť a spomína ďalších nespokojencov: Geromettu, Hodžu, Kuzmányho, Licharda, Francisciho.³⁶ O mesiac neskôr, v januári 1847 píše, že noviny „sú zo dňa na deň horšie, planšie a prázdnejšie“, že sa zo všetkých strán ozývajú „naši ľudia“ proti Štúrovi.³⁷ Jedným z hlavných motívov tejto

³¹ V tom sa silne prejavil vplyv idey demokratickej federácie slobodných slovanských národov, idúcej od ruských dekabrístov a umocnenej poľskými revolucionármi-demokratmi, najmä J. Lelevelom, Š. Konarskim a i. (Porov. básne *Svadba, K prorokom Sloventva* a i.)

³² „Nevolajte národnosťou /naše túžby, naše deje/, lebo vás príšľá budúcnosť /tak ako bláznov vysmeje/. Nevolajte národnosťou toto sveta náboženstvo, /v ktorom bude Bohu spievať/ chválu celé človečenstvo“, spieva J. Král v básni *K prorokom Sloventva (Súborné dielo, 1952, 334)*.

³³ „Povedzte Daxnerovi: aby dačo robil už. Povedzte mu: že budem list od neho čakať. Povedzte mu: že naše myšlienky, trehárs troška odporu na Sloventve nájdú, predsa ako som sám už skúsil, veľmi ľahko nad chvastavo-mŕtvo-vento-slovo-slavianstvom zvíťazia“, písal Král A. H. Škultétymu. (Cit. list, LAMS.)

³⁴ „... medzitým od Maďarov sa odtrhovať je nezmysel, keď sme s nimi všetkým činom spojení — ale musíme s nimi byť, s nimi pracovať na zvelebení krajiny a skrz to si uznanie v krajine ako Slováci vydobíjať. To je opravdivá filozofia na tento čas nášho položenia...“, písal Král S. B. Hroboňovi. (Nedatovaný list v LAMS.)

³⁵ V básni *Zloboh. Súborné dielo, 196—200*.

³⁶ V liste D. Slobodovi zo 14. 12. 1846 (SbMS, II, 1924, 86—87).

³⁷ J. M. Hurban D. Slobodovi 26. 1. 1847 (SbMS, II, 1924, 90).

kritiky bola nespokojnosť s ústupkami, ktoré Štúr urobil v ortografii spisovnej slovenčiny,³⁸ ktoré kritici hodnotili ako prejav nedôslednosti a bezzásadovosti.

Spomedzi týchto kritických hlasov sa vydeľuje rezká, do hĺbky idúca kritika J. Francisciho, zameraná predovšetkým na zásadné otázky politickej línie novín, programu a taktiky slovenského národného hnutia, jeho úloh a perspektív. Francisciho kritika je výsledkom prehlbujúcich sa rozporov medzi vedúcim umierneným krídlom a radikálne orientovanou skupinou príslušníkov slovenského národného hnutia, výrazom ideologického rozkolu v tábore hegemoná hnutia — slovenskej maloburžoáznej inteligencie.

Svoje kritické náhľady a návrhy vyložil Francisci v rozsiahlom liste Štúrovi, napísanom v Prešove niekedy na začiatku roku 1847,³⁹ v ktorom sú temer dve tretiny venované týmto otázkam.⁴⁰ Krátko predtým Francisci napísal list podobného obsahu svojmu dôvernému priateľovi S. B. Hroboňovi.⁴¹ Hlavné myšlienky oboch týchto listov sú v podstate rovnaké, ba rovnaké sú aj mnohé formulácie.

Slovenské národné noviny, ak chcú byť politickými a národnými (doteraz takými neboli!), musia mať pevnú politickú líniu — „princíp“. Tento princíp musí byť *liberálny*, presnejšie povedané *demokratický*, t. j. noviny majú vyjadrovať záujmy slovenského ľudu, do ktorého pojmu Francisci zahrnuje „ňje len roľníctvo, ale aj naše mešťjanstvo mestečjek urbariálnich, aj tak zvaných honoratorou pod akím kolvek menom“. Tento ľud nemá nikde svojho ochrancu a zástupcu, nemá slovo, nemá svojho „hrdinu“. Stať sa všetkým týmto je prvoradá úloha a povinnosť Slovenských národných novín. Koketoval s aristokraciou, ako to robia noviny, je škodlivé a zbytočné, lebo „čo sa mi na hlavu postavíme, predsa aristokraciu našimi peroráciami o slušnosti láski k svojmu rodu atd. na našu stranu ňnakloňíme, aňi ňeprikoketťrujeme,“ pretože aristokracia dobre cíti, „že jej je náš princíp smrť, a mi znajme tjež že naša smrť je aristokratia“. Netreba robiť kompromisy ani s mestskou, väčšinou inonárodnou alebo odrodenu buržoáziou kráľovských miest — s mešťianstvom, ktoré síce, „jestli sa dá, dobre muožeme užij z politiki, ako takí (živeli — V. M.), ktorí má mnohje petície proti zemanskej aristokratii, ktorí bi nám teda v mnohom muohou biť pomocní, ale na získaňja jeho preto, žebi sme ho pre budúcnosť zachovať mali, rátať ňesmjeme, lebo... je ňič inšjeho ňje ako aristokratia, v mnohom ohľade horšja než zemanská“. Preto a ešte raz preto sa musia Slovenské národné noviny postaviť za ľud, stať sa tlmočníkom jeho požiadaviek a organizátorom boja za ich dosiahnutie. A princíp „liberálny“, presnejšie povedané demokratický preto, lebo „nám na Slovensku treba slobodnej mišljenki a mišli, a všetkým možným spôsobom pri-

³⁸ Išlo o prijatie koncovky „!“ v minulom čase a -ov namiesto -ou, ktorými ústupkami chcel vyhovieť požiadavkám „berňolákovcov“.

³⁹ Originál tohto listu nepoznáme. Zachoval sa iba jeho koncept (LAMS, Francisciho korešpondencia). O vzniku tohto listu a jeho obsahu píše Francisci vo *Vlastnom životopise* (Bratislava 1956, 132—133).

⁴⁰ Prvá časť sú Francisciho námietky proti Štúrovej kritike a obvineniam, že ochabol v národnej práci, že sa stal členom maďarskej študentskej spoločnosti a pod.

⁴¹ Písaný v Levoči 3. 1. 1847. LAMS, Francisciho korešpondencia.

pravovať ho k veľkej katastrofe, ktorá nás nijako minúť nemôže, a ktorej chvalihodní alebo haňbeční, oslobodzujúci alebo zotročujúci výpadok od toho závisieť bude, ako sme užili alebo premeškali príležitosti a prostrjedki k pripraveňú cesti Slobodií". Slovenské národné noviny doteraz tieto úlohy neplnili. Preto Slováci stoja pred svetom „ako bezprincípoví bezcharakterníci, ktorí sa za právo a slobodu svoj bjedni živuot nasaďit boja". „Ja bi som, verfe mi — píše Francisci Štúrovi — račej viďeu tje novini po ráznej a muskej práci pod odporni padnúť, ako za roki a roki v takomto stave živoriť a na vlastnú slabosť kapať." A predpokladajúc Štúrov ostrý protest proti takýmto „rúhacím" myšlienkam, hneď dodáva: „Vi sa v tomto punkte so mnou ňezrovnávate, lebo hovoríte, že je svatá povinnosť chrániť to čo máme: ja na to tjež ňezabúdam, a národňje maňja zmrhať ňechcem, ale za muskuo nasaďeňja, abi sa vjacej ňím vihralo, kím žijem naveki buďem, lebo tak mislím, že wer wag, gewinnt.* Má ono i Vaša politika svoju dobrú stranu, a to je tá, že je svojho istá; lenže tu povstáva jedna vážna otázka menovite novín sa tikajúca, t. j. či sa pri púhom tomto principe conservuvaňja novini naše budú znať a muocf conservuvať? — a podruhuo, naše časi a okolnosfi sa mi ňevid'ja biť primeranými na takjeto zdĺhavje politiky. Teraz okamžeňja muože noví svet stvorit, jedno padnut'ja đesaf stupňou nás višje postavit, jedno nasaďeňja života đesaf hrad'jeb preň vibojuvať."⁴²

V obidvoch listoch Francisci ostro kritizuje aj Štúrove redakčné metódy, najmä to, že autoritatívne rozhoduje o príspevkoch, robí v nich svojvoľné zásahy, že „chce biť všetkým, do všetk'jeho sa mješa a spolupracovníkou len za holje machini drží a tak s ňimi nakladá".⁴³

Aj keď sú obidva Francisciho listy, ako sme už povedali, v podstate rovnaké, predsa list S. B. Hroboňovi, čo aj menší rozsahom, obsahuje aj také myšlienky a náhľady, ktoré Francisci nechcel, prípadne sa zdráhal napísať Štúrovi, ktorý preňho neprestával byť autoritou, no s ktorými sa mohol podeliť v liste s dôverným priateľom. Najzaujímavejšími a najcennejšími sú tu tie miesta, kde Francisci prehlbuje a rozvíja svoje náhľady na úlohy blížiaccej sa revolúcie, na ľud ako jedinu silu, schopnú riešiť tieto úlohy a revolúciu ako nevyhnutnú cestu tohto riešenia. „Slovenstva nášho sila a živuot a budúcnosť — dôvodí Francisci — v ľudu spočíva: preto bi aj orgán života nášho mau sa za hrđinu ľudu postavit, poučovať ho v jeho otrockom stave, ukazovať mu, že ňemusí biť v ňom, ukazovať cesti k vimožeňú, k liberálňejším prostrjedkom misli a srdca pripravovať, jeho postulátí svetu vistavovať, jeho práva vidobívať. Ľud až dosjal ňemá práva muože sa povjedat žjadneho, preto ňemá čo conservuvať, naprofi vihrať a vibojuvať pekním i násilným (!) spusobom si musí všetko. Práve tak stojíme aj mi Slováci vo vlasfi našej." Tieto názory nie sú výsledkom nejakého chvíľkového revolučného vzplanutia alebo bujne fantázie. Francisciho k nim priviedlo skúmanie historického vývinu a analýza sloven-

* „Kto má odvahu, vyhrá."

⁴² Cit. z listu J. Francisciho E. Štúrovi.

⁴³ List J. Francisciho S. B. Hroboňovi z 3. 1. 1847.

skej, uhorskej i širšej európskej situácie a zoskupenia triednych síl v predvečer roku 1848, keď, ako zdôrazňoval V. I. Lenin, v celej Európe bola na programe dňa buržoáznodemokratická revolúcia.⁴⁴ Odtiaľ vyplýva aj presvedčivosť jeho argumentácie: „História, beh skutkov a myšlienok historických, a naposledí okolností naše ukazujú cesti krvavje. Ohladní conservatismus, čo sa bojí životom živuot vikupuvať ukazuje tractáti a parlamentárne debati. Nechže budú, keď sa užijú muožu tjež pomuočf, ale ja ich za slabje a zdľhavje držím. Bojím sa, že nám sám lud ukáže cestu ešfe skuor, ako bi sme mi boli pripravení.”

Z Francisciho listu Hroboňovi vyplýva ešte jedna veľmi zaujímavá a dôležitá skutočnosť. Obsah a história tohto listu (Francisci ho písal v Levoči, keď sa vracal do Prešova z Gemera, kde, ako o tom svedčia iné zmienky v jeho korešpondencii, strávil vianočné sviatky a stretol sa so Š. M. Daxnerom a možno aj s Jankom Kráľom a inými revolučne naladenými mladými Slovákmi) ukazujú, že nešlo iba o Francisciho názory. Francisci pravdepodobne formuloval mienku celej skupiny odporcov umiernenej línie slovenského národného hnutia. Z listu tak isto vyplýva, že nešlo iba o vyslovenie odlišného náhľadu na zásadné otázky programu a taktiky novín a hnutia vôbec, ale aj o odhodlanie návrhy na ich zmenu, vyslovené v obidvoch listoch, realizovať. „K prijatú tohoto princípu — píše Francisci o navrhovanej demokratickej línii novín a hnutia — muože Slovensko ak ho za svoj uzná redactora prinútiť . . .” V tomto smere chcel organizovať dokonca akúsi kampaň na písanie listov Štúrovi.⁴⁵ Z tohto hľadiska možno spomínané dokumenty kvalifikovať ako prejav istého organizovaného úsilia o prehlbenie demokratickej línie Slovenských národných novín a formulovanie revolučného programu slovenského národného hnutia. Tak ideologický rozkol v tábore vedúcej sily slovenského národného hnutia — slovenskej maloburžoáznej inteligencie v predvečer revolúcie zákonite viedol k formovaniu dvoch prúdov: vedúceho umierneného a opozičného radikálneho. Významnú, možno povedať vedúcu úlohu v tomto druhom hral Ján Francisci.

Ešte v svojom liste S. B. Hroboňovi sa Francisci zamýšľal aj nad prostriedkami, akými treba „lud k okamžeňú jeho slávi a vikúpeňja pripravuvať”. Bol presvedčený, že „pjesňe a povesti, čo sa literatúry dotiče, muožu najvjac urobiť, ale ešfe vjacej reč živá”. V podstate tu išlo o masovú revolučnú agitáciu medzi ludom, vzorom pre ktorú mohla byť spomínaná revolučno-demokratická propaganda poľských demokratov — revolucionárov. Tak by sme si vysvetľovali aj niektoré prózy Janka Kráľa, najmä dialóg *Žatva*, ktorý vyúsťuje (v slovách neznámeho pocestného, ktorý sa objavuje medzi žencami vo chvíli, keď vrcholí ich zúfalstvo nad svojím ťažkým postavením) v otvorenú výzvu k ozbrojenému povstaniu proti utláčateľom: „Žili ste domu, žili ste sebe —

⁴⁴ Lenin V. I., *Spisy IV*, rus. vyd., zv. 22, 302.

⁴⁵ „V tomto smislu budem písať redactorovi, len nech prídem do Prešova a budem písať aj druhím, že bi písali aj listi redactorovi aj článki do novín. Prosím aj Teba, piš redactorovi. a predstav mu vec v pravdivom svetle . . .”, písal J. Francisci v liste S. B. Hroboňovi.

takáto bola vždy vaša žatva (ukazujúc na zem požatú), takáto. Čie je to všetko? Satanovo. Poďte teraz na žatvu druhú, na žatvu svojho národa. Nebudú to klasy, nebudú polia, nebude žito, pšenica, to bude žatva krve — to bude kúdol dymu, kúdol ohňa, aby videl svet tento, ako je ľudská múdrosť Pánu klamstvo. — Vravím Vám, že z kúdolu, z dymu vystúpi Sláva božia ako Slnce z čiernej noci — vystúpi — vystúpi. Ale rováš už je plný, celkom zarezaný, už je čas — poďme.⁴⁶ Tak by sme si vysvetlovali aj známy Francisciho list levočskej mládeži z 11. 3. 1847, napísaný vo forme veľkonočného posolstva, v ktorom sa pod rúskom náboženskej symboliky⁴⁷ skrýva revolučno-demokratická idea ľudu — aktívneho bojovníka za oslobodenie, ľudu, ktorý až sa „zemská guľa v čepoch svojich zatrasje... s berlou všemohúcnosti v ruke, s korunou slávi večného víťazstva na čele vistúpi... z tmavého hrobu“ a stane sa sám sudcom. „A vtedi bude skončieňa sveta starjého — a na rozvalinách jeho vikvitie svet noví, — vtedi večná spravedlnosť vihladi krárou a párou a ich mjesto zaujme spravedlnosť a láska“.⁴⁸ V tomto liste sú okrem citovaných myšlienok, svedčiacich o ďalšom vývoji Francisciho spoločenských náhľadov v smere revolučného demokratizmu, neobyčajne zaujímavé aj tie miesta, ktoré možno označiť ako výzvy a direktívy k rozvíjaniu spomínanej revolučnej agitácie medzi ľuďom. „Rozljetite sa, zlatí moji po velebnom Slovensku našom, ako mláďňiki budúcnosti, jař, akej svet ešte ňevídadu, slubujúci. Pofešujte ľud ten vivolení v utrápeňi jeho vjerou ňekoňečnou v blízku budúcnosť spravedlivosti a láske Božej. — Budťe Vi, sokolovja Tatránski jeho dobrími zvjestami, mójimi poslamí, a zvestujte mu pozdraveňja: Kristos vas-krjes! zvestujte mu blízko zmřtvích vstaňja z jeho hrobu pod víminkou vjeri v to povstaňja a bezohladňjeho posveceňja sa vjere tej. Zvestujte mu, že tá vjera doňese mu spaseňja, lebo kto vo všetko to uverí, ten bude spaseňi.“⁴⁹

Celú kapitolu vo vývine Francisciho revolučných náhľadov pred rokom 1848 i v celom úsilí o formulovanie revolučného programu slovenského národného hnutia tvorí jeho priama a aktívna spolupráca s tajnou poľskou (resp. polonofilskou) revolučnou organizáciou v Prešove na jař a v lete 1847. Na čele prešovskej „centralizácie“ stál prešovský výrobca šampanského vína, poľský emigrant Julián Burchard. Jej členmi boli okrem ďalších poľských emigrantov (učiteľ šermu J. Wagner, úradník prešovskej sporiteľne W. Kamiński, rájomca veľkostatku A. Zawadski) aj maďarskí (Marcel Thuránszky)

⁴⁶ Z novonájdeného rukopisu Kráľovho. Cit. podľa Pišút M., *Janko Kráľ*, Bratislava 1957. 141.

⁴⁷ Formálnosť náboženských motívov u Janka Kráľa, ktorý podobne ako iní ideológovia roľníckych mäs podporujú svoju predstavu budúcej spoločnosti autoritou v očiach týchto mäs naivčšou — autoritou samého boha, správne podčiarkuje R. Roško v cit. štúdií. V tejto súvislosti Roško cituje Engelsov výrok (z listu Schlütterovi), že „poézia minulých revolúcií (až na Marseillaisu) pôsobí zriedkakedy revolučne na neskoršie obdobie, pretože aby pôsobila na masy, musí tiež odrážať masové predsudky svojej doby“ (Marx, Engels, *O umění a literatúře*. Praha 1951, 227).

⁴⁸ Archív Slovenského národného múzea v Martine (ASNM), materiály Jednoty mládeže slovenskej, č. LXVII.

⁴⁹ *Ibíd.*

a srbskí (M. Vlaškalić) študenti. Francisciho do nej uviedli M. Thuránszky a poľský emisár Zielonka.⁵⁰ Prešovská „centralizácia“ bola v spojení s poľskou demokratickou centralizáciou vo Versailles a podľa jej direktív pracovala najmä na pripravách ozbrojeného vpádu do Haliče cez Karpaty (akcia majora Bulharyna). Po porážke Krakovského povstania pokračovala v svojej činnosti a v pripravách na nové povstanie. Plodom tejto Francisciho spolupráce s poľskými emigrantami-demokratmi bola revolučná brožúrka *Zrkadlo pre ľud slovenský*, ktorú Francisci napísal z ich podnetu. História vzniku tejto brožúry, ktorá je jedinečným dokumentom revolučných názorov mladého Francisciho i slovensko-poľskej revolučnej spolupráce, jej osudy, tak ako sa ony javia vo svetle spisov, nahromadených v archívoch v procese niekoľko mesačného vyšetrovania a pátrania po jej autorovi,⁵¹ i celý rad zaujímavých okolností, súvisiacich s ňou⁵² si vyžadujú a zaslúžia osobitnú pozornosť. Tu sa obmedzíme iba na najnutnejšie údaje predovšetkým na jej stručný obsah,⁵³ potrebné pre jej zaradenie do celkových snáh našich radikálov o formulovanie revolučného programu slovenského národného hnutia.

Francisciho brožúra, ktorá mala slúžiť ako prostriedok revolučnej propagandy a agitácie medzi slovenským, ukrajinským i poľským obyvateľstvom východného Slovenska, je napísaná vo forme symbolickej povesti (!) o ideálnej krajine Blahosláve, v ktorej bol celý život samá nerušená radosť. V tejto krajine nebolo ani slychu o poddanstve. Nikto tam neslýchal, že by mal na cudzom darom robiť, a to keď ani na svojom vlastnom nebol ešte hotový; nikto neslýchal, že by cudziemu mal ťať a medzitým navnívoč dať vyjsť plodu svojich mozofov; neslýchané tam bolo, že by sa z úrody vlastného poľa mala dávať desiatka alebo práve osmina. Toto všetko trpíte vy, ako blázni. Hovorím, ako blázni, lebo to trpieť nemusíte. Tamtí boli všetci slobodní, vy všetci ste otroci; oni mali svoje, vy nemôžete pomenovať svojim vlastníctvom ani piadť zeme: zemský pán môže vašich otcov vyrvať i večnému pokoju a pohodiť ako potravu divjé zveri. V tej krajine nebolo vojakov; každý sa bránil sám. Ale to i boli ľudia inakší. Vy si dáte vycicať všetku krv, ale nemáte srdca cudziemu aspoň žilu pustiť. Boli vrchnosti aj tam, ale nie ako u nás, kde za úradníka vyvolia toho, kto druhých najlepšie kŕmil a napájaj. Tam každý mohol zasadnúť do úradu, nielen zeman. To by i u nás tak mohli byť, keby ste neboli zbabelci. I v tej krajine bol kráľ, ten sa však neponášal

⁵⁰ Údaje zo spisov o vyšetrovaní ohľadne Francisciho brožúry *Zrkadlo pre ľud slovenský*. Materiál v Magyar országos levéltár (Budapest), fond Magyar kancellária, politico-praesidialia, 485/847 a j. Porov. aj Francisciho *Vlastný životopis* (Bratislava 1956), 127—128.

⁵¹ Spisy, týkajúce sa tohto vyšetrovania, sa nachádzajú v Allgemeines Verwaltungsarchiv vo Viedni (fond Polizei/hofstelle), v Országos levéltári v Budapešti (fond Magyar kancellária, politico-praesidialia) a v Filiale Centrálného historického archívu v gon. Lvove (fond k. k. Landesgubernium, Depart. „G“).

⁵² Jej vznik a osudy, jej ideová i formálna závislosť od podobných ohlasov poľskej revolučnej demokracie atď.

⁵³ Tak ako ho podáva Fr. Miklošič vo svojom posudku z 25. mája 1847, ktorý keďže sám spis Francisciho sa nezachoval, je pre nás veľmi dôležitým prameňom. Tento posudok uverejnil roku 1920 M. Hodža vo svojej (dnes už len ťažko prístupnej) knihe *Československý rozkol*, 393—396.

na tých, ktorých poznáme my a ktorí svojich poddaných tak majú ako zemský pán svojich nevoľných sedliakov: každý mal k nemu prístup a mohol sa s ním vyroznávať ako s rodným bratom.

Národ, čo býval v tej krajine, nazýval sa Voľnorád.⁵⁴ Ale boh tento národ ťažko skúšal, lebo ho mal rád; nie z pochúľky pri pohľade na bolesti druhého ako vaši páni, ktorí sa pasú na vašom trápení — ale aby ho vyskúšal. Zemský pán trýzni vinného i nevinného, aby všetko z nich vyžmýkal. A keď dosiahne tento cieľ, očakáva chudobných hlad a bieda, žalár a palica, refaz a šibenica.

Vedľa národa Voľnorádov býval druhý národ, ten sa v svojom jazyku nazýval Silným, ale v Blahoslave ho menovali národom Zbojníkov.⁵⁵ Tento národ nerád pracoval a rád užíval života v rozkoši a lúpeži. Často prepádal tento národ Blahoslavu, no vždy sa odrazený musel stiahnuť. Ale čo nemohli dosiahnuť násilím, to hľadali pomocou Isti.

Na druhom kraji pri Blahoslave býval národík malý a čierny; Voľnorádi ho nazývali národom Psohlavcov.⁵⁶ Zbojníci a Psohlavci prepádli Blahoslavu spojenými silami, ale všetko márne! Vtedy prišli Psohlavci do Blahoslavy a na kolenách klačiaci prosili v krajine sídla: to im povolili a oba národy žili vedľa seba v pokoji a zhode.

Zrazu vymysleli Zbojníci lešť, aby oboch zničili. Preobliekli sa za Psohlavcov a vtrhli vo veľkých húfoch do Blahoslavy; tam vyvolili kráľa, ktorého všetci museli slepo poslúchať. Pre národ zbojnícky a otrocký to bolo výborné; nie však pre národ pracovitý a slobodný. Kráľ sa stal prvým v nesmiernej čriede veľkých a malých, bohatých a chudobných pánov. Obyvatelia Blahoslavy spoznali kráľovu zlobu až vtedy, keď sa kráľom stvorení páni už boli bez počtu rozmnožili. Páni chceli aj po panský žiť, to je karty hrať, hýriť a nič nerobiť a tak im kráľ dal do daru dobytú zeme a polia tých, čo netiahli do boja, a títo museli potom na nich robotovať. Zmizla z Blahoslavy sloboda a rovnosť.

Psohlavci vytisli Voľnorádov z úradov a tak sa na nich dívali ako na nejakých trpených votrelcov. Kráľa volili z národa Zbojníkov s takým ustanovením, že naveky má panovať on a jeho potomci, čo by boli akí zlí a hlúpi. Zbojníci si privlastnili tie najutešenejšie pozemky a aby si ich udržali, rozdávali zlato, tituly a tresty; lúpežili horšie ako zbojník Šobri. Nesmelému národu nič nepomohli kosy, sekery a cepy. Ako nástroj na ujarmenie prijali kráľ a páni národ Pijavíc, národ zo všetkých krajín vyhnaný, ten si ľudí podmaňoval kupčičtvom a pekelným nápojom. Páni tlačili sedliaka mocou zákona spraveného pre svoj prospech. Svoju vlastnú peknú reč páni zabudli a hovorili len po psohlavsky a chcú psohlavčiť celú krajinu, tvrdiac, že kto nehovorí po psohlavsky, je len ledačlovek. Zo školy a z kostola zutekala reč Voľnorádov a všetko bolo také surové ako psohlavci. Z mozoľov sedliactva postavili páni nádherný dom a tam hrali komédiu v psohlavskej reči. Keby národ ten mal

⁵⁴ Miklošič podotýka, že tu pôvodca mieni Slovákov.

⁵⁵ Podľa Miklošiča Nemci.

⁵⁶ Maďari (podľa Miklošiča).

smelosť chytil sa kosa a sekery, ľahko by sa bol oslobodil. Ak vy Slováci chcete byť slobodní, musíte posekať utláčateľov.⁵⁷

M. Hodža uvádza, že súdiac podľa referátu konfidenta Rittera Francisciho spis bol nešetrnejší, než to vystihuje Miklošičov referát.⁵⁸ „Akým právom slobodno sedliaka olúpiť o právo a majetok — referuje o obsahu spisu Ritter — keď sa narodil ako človek a keď prišiel na svet s tými istými prírodnými právami ako pán?“ „Ako možno žiadať od sedliaka, aby sa z poddanstva sám vykúpil, keď sa on nikdy do poddanstva nepredal?“⁵⁹

K brožúre boli pripojené aj dve básne revolučného obsahu. No aj tie sa stratili spolu s rukopisom.⁶⁰

Francisciho *Zrkadlo pre ľud slovenský* malo byť iba jednou z takýchto revolučných brožúr. Na dvoch podobných podľa údajov policajného konfidenta pracovali právnici Daxner a Gáber v Pešti.⁶¹

Francisciho revolučná brožúra pravdepodobne nikdy tlačou nevyšla⁶² a nevedno ani, či sa vôbec dostala nejakým spôsobom k tým, komu bola určená — medzi bezprávnymi, sociálne i národnostne utláčanými ľuďmi.⁶³ No aj tak patrí do našich dejín ako vzácny historický dokument. Ako jeden z dôležitých prejavov úsilia časti slovenskej maloburžoáznej inteligencie, stojacej na čele národného hnutia a hľadajúcej v druhej polovici štyridsiatych rokov minulého storočia pod vplyvom rastúcej revolučnej aktivity širokých ľudových mas taký politický program, ktorý by čo najviac zodpovedal ich túžbam, a takú taktiku, ktorá by mohla zabezpečiť uskutočnenie tohto programu. Samo toto úsilie sa prirodzene nedá obísť a jeho význam negovať poukazom na skutočnosť, že jeho čelní predstavitelia sa v ďalšom vývine (objektívno-historickom i svojom subjektívom) dostávajú na temer diametrálne odlišné pozície.⁶⁴

*

V závere by sme ešte chceli zodpovedať čo aj len veľmi stručne aspoň na

⁵⁷ Hodža M., *Československý rozkol. Príspevky k dejinám slovenčiny*, Martin 1920, 393—396.

⁵⁸ *Ibid.*, 396.

⁵⁹ *Ibid.*, 397.

⁶⁰ Rukopis Francisciho *Zrkadla* figuruje ako príloha v spisoch z vyšetrovania (noty Sedlnitzkého gr. Apponyimu a hlásenia judexa curiae gr. Majlátha). Országos levéltár, Magyar politico praesídialia č. 485/847, 585/847, 600/847. Hodža ho však v spisoch už nenašiel (pred rokom 1920).

⁶¹ Porov. notu Sedlnitzkého gr. Apponyimu z 2. 6. 1847 (OL, MK 485/PP/847) a M. Hodža, c. d., 397.

⁶² Z 10. 7. 1847 máme údaj, že Francisciho *Zrkadlo* sa rozširuje v Haliči (Informations Protocolle Ungarisch siebenbürgische Section, 1847, XXVI, 10. 7. 47). No doteraz sa nám nepodarilo ani v Poľsku, ani vo Lvovskom archíve prísť jej na stopu.

⁶³ Zdá sa, že bola určená nielen pre Slovákov, ale aj pre poľské a ukrajinské obyvateľstvo Záp. Haliče. (Nasvedčovala by tomu aj skutočnosť, že Francisci používa symbolické mená pre utláčané a vládnuce národy.)

⁶⁴ Týka sa to najmä J. Francisciho, ktorý v rokoch 1848—1849 bojoval ako kapitán slovenských dobrovoľníkov proti maďarskej revolúcii a po jej potlačení prešiel na stranu konzervatívneho krídla slovenskej buržoázie. Keď ako 77 ročný starec písal o svojich pred-revolučných radikálnych názoroch, robil tak veľmi rozpačite a svoju revolučnú brožúru nazýval „nezrelou čarbaninou nezrelého mladocha“ (Francisci J., *Vlastný životopis*, Bratislava 1956, 128).

dve otázky, resp. komplex otázok, ktoré sa zákonite vynárajú pred každým bádateľom, zamýšľajúcim sa nad nadhodenými problémami, a ktoré bezpochyby vzniknú aj v nejednom čitateľovi tohto príspevku.

Prvá otázka sa týka *konkrétneho dosahu* kritiky Slovenských národných novín a snáh o prehĺbenie ich demokratickej línie a formulovanie revolučného programu slovenského národného hnutia štyridsiatych rokov minulého storočia.

Prvé kritické hlasy o politickej línii Slovenských národných novín sa hlboko dotkli ich vydavateľa E. Štúra. Videli sme, ako bolestivo reagoval na výčitky a pripomienky svojich kritikov, predovšetkým Janka Kráľa. Reagoval o pol-druha roka neskôr podobne aj na Francisciho list? Zdá sa, že nie. V Štúrovej korešpondencii ani v iných prameňoch sme nenašli nič, čo by tomu nasvedčovalo. Kráľovi Štúr okrem iného trpko vyčítal, že sa „len vozí (po novinách — V. M.) a k domňelému napraveňú novín nič neposjela“.⁶⁵ Videli sme, že kritika zo začiatku roku 1847 okrem výčítiek obsahovala aj konkrétne požiadavky a návrhy na zmenu politickej línie novín i celej taktiky národného hnutia. Okrem toho Francisci, i predtým aktívny prispievateľ Slovenských národných novín, poslal na jar 1847 (už po svojom liste Štúrovi) do novín dlhší príspevok,⁶⁶ v ktorom vyslovil svoje náhľady (samozrejme nie tak otvorene ako v známych listoch) na úlohy slovenského národného hnutia vo vzťahu k naliehavým potrebám širokých ľudových mas. V súvislosti s návrhom na presídlenie niekoľkých tisícov obyvateľov hladom najviac postihnutých hornoslovenských žúp do Chorvátska a Slavónska⁶⁷ zamýšľala sa hlbšie nad prostriedkami, ktoré by mohli nielen dočasne zmierniť zúfalé polozenie roľníckeho ľudu, ale celkom odstrániť príčiny jeho biedy: „Čo sa tíka poisteňja ľudu nášho na budúcnosť proti nedostatku, terajšiemu podobnjemu, to ňevikoná aňi prestehovaňja, aňi sipárňe, aňi dávaňja zarobku pri železnicach, cestách, vodovodach, regulovaňi Tisi atď. atď... ale vikoná a vikonať jediňe muože: zrušeňja starootcovstva statkov — aviticitas (po zrušení aviticity, dôvodí Francisci, bude si môcť každý nadobudnúť nemovitý majetok a pri dobrom hospodárení bude zabezpečený pri nedostatku), vimožeňja sa z pod urbára (sedliak dostane pôdu, ktorú bude môcť slobodne obrábať a užívať, okrem toho odpadnú všetky urbariálne dávky, ktoré tvoria asi polovicu všetkých dávok, pod ktorými ledva dýcha), ku kolkovosti a jakosťi zeme pomerná daň všetkých majiteľov bez víminkí (po zavedení všeobecnej úmernej dane, ktorá sa bude rovnako vzťahovať na zemanov, nezemanov i mešťanov, sedliakovi odpadnú asi dve tretiny domácej a vojenskej dane) a naposledok slobodní a ničím ňezastavovaní prístup ňezemanov k úradom“ (tak by bola otázka daní pod dozorom zástupcov ľudu).⁶⁸ Pre národné noviny, národné hnutie i každého národovca

⁶⁵ *Listy E. Štúra II*, 102.

⁶⁶ Hlas opozdení, ale na čas, SNN č. 180—183 (zo dňa 27. 4.—7. 5. 1847).

⁶⁷ S týmto návrhom prišiel Štefan Homola v článku *Prošba k bratom Horvátom a Slavonškim Srbom*, uverejnenom v SNN, č. 136 — 138 (17. 11. — 24. 11. 1847).

⁶⁸ SNN č. 183 (7. 5. 1847), 729.

mu potom ako hlavná úloha vyplyva povinnosť aktivizovať samotné ľudové masy do boja za splnenie týchto požiadaviek: „Preto kdo lúbiš ľud svoj, kdo chceš žiť a pracovať za jeho spaseňja, nevistupuj s narádami sľehuvaňja, aňi s ktorímikolvek druhímí tejto podobnímí, ak stálo zabezpečeňja zamišľaš, ale visúkaj rukávi do obrovskej práce, nastroj vírečnosť, ktorú v prsach svojich cítíš, a hovor na všetki strani, pracuj na každom mjesfe, azda že pohneš ten náš v bjeđe svojej stuhlí ľud, že predca už raz oči roztvorí a pochopí, ktorje veci bi mu k pokoju a ku spaseňú poslúžili, azda že sa ti pošťestí aspon jeden kameň privaliť ku hradbám tím, ktorímí sa ľud náš otočí, ces ktorje aňi hlad, aňi oheň, aňi povodeň, aňi ňeúroda ňepreňnikňe.“⁶⁹ Francisci tu stavia požiadavky buržoáznodemokratickej premeny, za ktoré neskôr tak vehementne bojoval aj L. Štúr,⁷⁰ no pozoruhodná je tu práve orientácia na ľudové masy ako na *aktívneho* činiteľa tejto premeny. Štúr uverejnil Francisciho článok bez výhrad. Že sa Štúr vážne zamyslel nad kritikou politickej línie Slovenských národných novín zo začiatku roku 1847, zdá sa nám byť nesporným. Mnohé z výčítiek a požiadaviek asi uznal za spravodlivé a vyvodil z nich konkrétne závery pre svoju ďalšiu prácu. Takými pravdepodobne boli predovšetkým požiadavka, aby sa noviny viac venovali „záležitostiam krajinským“, t. j. otázkam buržoáznodemokratickej prestavby krajiny, ktoré sa naširoko pretriasali v maďarskej opozičnej tlači, a požiadavka dôslednejšej orientácie na ľud a jeho potreby. Aby sme sa presvedčili o opodstatnenosti tejto tézy, stačí si pozorne prezrieť Slovenské národné noviny a najmä Štúrove úvodné články od jari 1847. Iste nie je náhoda, že práve v čase od konca februára do začiatku novembra vyšli také zásadné články ako *Nárady ku zlepšeniú stavu našej krajiny* (19. 2. — 19. 3. 1847), *Hraničné mýta* (30. 3. — 23. 4. 1847), *Zmenkové zákony* (1. 6. — 8. 6. 1847) a najmä *Kde leží naša bieda?* (13. 7. — 6. 8. 1847) a *Naše nádeje a žiadosti k nastávajúcemu snemu* (8. 10. — 2. 11. 1847), v ktorých sa nastoľujú a pretriasajú (z celouhorského hľadiska!) spoločné otázky sociálnoekonomickej prestavby krajiny a v ktorých sa zvyrazňuje orientácia na ľudové masy a ich potreby, v čom sa konkrétne prejavilo ďalšie prehĺbenie demokratickej línie Slovenských národných novín a celého oficiálneho programu slovenského národného hnutia. No výsledky kritiky politickej línie novín a programu hnutia (najmä pokiaľ ide o umiernenú taktiku Štúrovu) z jari 1847 nemožno na druhej strane preceňovať. Svedčí o tom okrem iného aj skutočnosť, že ešte na známej mikulášskej porade slovenských národovcov 10. mája 1848 sa Slovenským národným novinám a ich vydavateľovi vyčítala bojzľivosť a umiernenosť.⁷¹

Pokiaľ ide o dosah úsilia našich radikálov o formulovanie revolučného programu slovenského národného hnutia pred rokom 1848, logické pokračovanie týchto snáh vidíme nielen v revolučnodemokratickej agitácii a akciách

⁶⁹ Ibid., 730.

⁷⁰ Či sa tento Francisciho program líšil od Štúrovho programu (napr. v otázke *spôsobu* likvidácie urbárskych vzťahov), fažko povedať, pretože Francisci túto otázku v článku bližšie nerozvádza.

⁷¹ Porov. Rapant D., *Slovenské povstanie roku 1848—1849 I*, 1, 297.

J. Kráľa, J. Rotaridesa a i. v prvých týždňoch revolúcie, ale aj v mikulášskych *Žiadostiach slovenského národa* z 10. mája 1848. Iniciátormi mikulášskeho národného zhromaždenia a *Žiadostí*, ktoré sú vyvrcholením národnopolitického programu slovenského národného hnutia štyridsiatych rokov 19. stor. a svojim známym 11. bodom (vo veci oslobodenia kurialistov, kopaničiarov a želiarov, ako aj otázky rozličných služobností, neriešených urbárnym zákonom z 18. 3. 1848) významne prehlbujú marcové revolučné zákony, boli predstavitelia radikálneho krídla Š. M. Daxner a J. Francisci, ktorí spolu s J. M. Hurbanom vášnivo hája potrebu demokratickej ľudovej orientácie slovenského národného hnutia.⁷²

Druhá otázka, ktorej sa chceme aspoň stručne dotknúť, týka sa *objektívnych koreňov*, povedali by sme historickej opodstatnenosti úsilia časti slovenskej maloburžoáznej inteligencie — ideológa slovenského národného hnutia o formulovanie jeho revolučného programu a taktiky. V tejto súvislosti bude treba povedať pár slov aj o historickom hodnotení oficiálneho umierneného a opozičného radikálneho krídla.

Už v úvode sme spomenuli, že téza o dvoch prúdoch v slovenskom národnom hnutí štyridsiatych rokov minulého storočia sa stretla s porozumením a našla uplatnenie v prácach našich historikov, literárnych historikov i filozofov. Situácia je však oveľa zložitejšia, ak sa prejde na hodnotenie radikálneho krídla a jeho predstaviteľov, jeho programu a taktiky, najmä v porovnávaní s umierneným krídlom na čele s takou významnou osobnosťou našich dejín, ako bol L. Štúr. Tu sa obyčajne celý problém zužuje na otázku „rozumnosti“ a „politickej obozretnosti“ na jednej strane a „nerozvážnosti“ a „ne-reálnosti“ na druhej strane. Naposledy v podobnom zmysle formuloval tieto, podľa našej mienky vonkoncom nesprávne tendencie,⁷³ literárny historik V. Kochol vo svojej recenzii novej Pišútovej monografie o Jankovi Kráľovi.⁷⁴ Kochol priznáva existenciu dvoch prúdov v slovenskom národnom hnutí, píše, že „Kráľov revolučný radikalizmus a demokratizmus vystupuje tu jasne v konfrontácii s oficiálnymi predstaviteľmi štúrovského hnutia, najmä s Ľudovítom Štúrom“, no žiada „uviesť na správnu mieru «revolučnosť» Janka Kráľa a iných štúrovských radikálov so Štúrovou «umiernenosťou», ktorá za daných okolností bola jedine správnym postojom.”⁷⁵ Slová *revolučnosť* (Kráľova) a *umiernenosť* (Štúrova) berie V. Kochol do úvodzoviek. Chce tým asi zdôrazniť, že chápe tieto charakteristiky len ako relatívne. My však hovoríme

⁷² V revolúcii roku 1848 J. M. Hurban stojí v otázkach sociálneho programu a orientácie hnutia na potreby ľudových roľníckych mäs na stanovisku, blízkom radikálnemu krídlu. Preto sotva obstojí téza o troch krídlach v revolúcii roku 1848 (radikálno-demokratické, stred na čele s L. Štúrom a konzervatívna pravica — J. M. Hurban a M. M. Hodža), ktorú sformuloval P. Ratkoš v recenzii I. zväzku sovietskej práce *Dejiny Československa*. Porov. Nová mys! 1957, č. 9, 868.

⁷³ Taká cesta, ako ukazujú historické skúsenosti, vedie vždy do bahna reformizmu a liberálizmu, nehovorac už ani o tom, že také špekulácie sú v svojej podstate zamerané proti základom etiky revolúcie, revolučných počinov mäs i jednotlivcov.

⁷⁴ Kochol V., *Monografia o Jankovi Kráľovi*, Slovenské pohľady 73, č. 9 (september 1957), 924 — 28.

⁷⁵ *Ib.d.*, 925.

o umiernenom programe Štúrovom a najmä o jeho taktike bez úvodzoviek. Podobne o radikalizme a revolučnoscí J. Kráľa, J. Francisciho a i., o čom sme už podrobnejšie hovorili. Umiernenosť a zákonnosť Štúrovho programu a taktiky nie je fikcia. Sám ju neraz zdôrazňoval, keď kritizoval obidve základné tendencie a strany v súčasnom spoločenskom a politickom živote — konzervatívnu a „liberálnu“ (t. j. radikálnu, revolučnú) a obširne zdôvodňoval svoju „strednú cestu“, cestu pokojného, nerevolučného vývinu, v možnosť ktorej úprimne veril. Na toto stanovisko sa Štúr postavil uvedomele, nie z nejakého taktizovania, ono bolo výsledkom jeho filozofických a spoločensko-politických náhľadov.

Dva prúdy v slovenskom národnom hnutí štyridsiatych rokov minulého storočia boli podobne ako všade inde zákonitým odrazom dvoch základných tendencií a ciest buržoázneho vývinu: *revolučnej*, pri ktorej sa dôsledne, revolučnou cestou likviduje feudálne vlastníctvo pôdy, feudálne latifundiá sa parcelujú, pôda konfiškujú a odovzdáva do rúk roľníkom („cesta amerického typu“ buržoázneho vývinu) a *liberálnej*, pri ktorej sa feudálne hospodárstvo mení na kapitalistické pomaly, cestou reforiem, pričom sa roľnícke masy odsudzujú na desaťročia najťažšej expropriácie („cesta pruského typu“ buržoázneho vývinu).⁷⁶ Prvá cesta vyjadruje záujmy roľníkov, ktorí bojujú nielen za zrušenie poddanských povinností, ale aj za rozdelenie panskej pôdy a najvlastnejšie záujmy novej buržoáznej triedy, ktorá má záujem na dôslednej likvidácii feudalizmu. Druhá cesta zodpovedá predovšetkým záujmom zburžoázenej šľachty (starej feudálnej triede statkárov, snažiacej sa prispôsobiť sa novému kapitalistickému vývinu) a len čiastočne záujmom buržoázie. Tam, kde bola buržoázia dostatočne rozvitá a rozhodná na to, aby v spojení s roľníctvom dovedla do konca buržoáznu revolúciu, vývin sa uberal prvou cestou (ako napr. vo Francúzsku). No v celom rade prípadov, najmä v štátoch východnej Európy sa buržoázna premena uskutočnila druhou cestou. Stalo sa tak v dôsledku slabosti a kompromisníctva buržoázie, ktorá si miesto revolučnej cesty vybrala cestu reforiem a ústupkov vládnucej feudálnej triede. No aj tu sa všade prejavila aj revolučná tendencia vývinu, ktorú reprezentuje živelné roľnícke hnutie a pod jeho vplyvom sa formujúce radikálne krídlo v samom tábore ideológov a vodcov buržoázneho hnutia (buržoázie, zburžoázenej šľachty, maloburžoáznej inteligencie), ktoré odráža živelnú revolučnú ideológiu roľníckych mas. Touto druhou cestou sa uberal vývin v období prechodu od feudalizmu ku kapitalizmu aj u nás. Liberálnu tendenciu buržoáznej premeny reprezentuje u nás oficiálny program slovenského národného buržoázneho hnutia a jeho vodcovia na čele s Ľudovítom Štúrom, ktorého všeobecne charakterizujeme ako ideológa rodiacej sa, no ešte slabej a neorganizovanej buržoázie. Štúr ako ideológ *tejto* triedy odzrkadľuje v svojom programe i taktike všetky silné i slabé stránky *jej* náhľadov: vieru v historický pokrok a veľké perspektívy buržoázneho rozvoja, úsilie o emancipáciu feuda-

⁷⁶ Porov. Lenin V. I., *Agrárny program sociálnej demokracie v prvej ruskej revolúcii*, *Spisy IV*, rus., vyd., zv. 13, 215n.

lizmom prigniavených roľníckych más, boj proti národnostnému útlaku za nehatený kultúrny a politický rozvoj svojho národa, no aj jej nerevolučnosť, reformizmus a kompromisníctvo v riešení základných úloh hospodárskeho a spoločenského rozvoja. Naproti tomu predstavitelia radikálneho krídla slovenského národného hnutia odzrkadľujú v svojej tvorbe a činnosti živelnú revolučnú ideológiu poddaného roľníckeho ľudu. V protirečivom charaktere ich filozofických a spoločensko-politických náhľadov, predovšetkým v rozpore medzi revolučným programom i taktikou a ideami maloburžoázneho utopického socializmu a patriarchalizmu (ktorý protirečí objektívnemu historickému vývinu, ľahá ho späť k zidealizovanej minulosti) sa odráža reálny rozpor medzi revolučným obsahom živelného oslobodzovacieho hnutia utláčaných roľníckych más a utopickou maloburžoáznou formou ich túžob po novej, spravodlivej spoločnosti.⁷⁷

V štúdií o snahách o prehlbenie demokratickej línie Slovenských národných novín a formulovanie revolučného programu slovenského národného hnutia v druhej polovici štyridsiatych rokov minulého storočia nám išlo o nastolenie a riešenie len niektorých, no podľa našej mienky veľmi dôležitých otázok a zverejnenie niektorých nových výsledkov nášho bádania, ktorými by sme chceli prispieť k správne marxistickému riešeniu jedného z ústredných problémov našich novodobých dejín. Pokiaľ sme v práci vyslovili isté názory a urobili závery, zakladajú sa na faktickom materiáli, ktorý máme nateraz k dispozícii. Všetok sme ho, prirodzene, nemohli v krátkej štúdií vyčerpať.

Iste by nebolo správne zveličovať a preceňovať niektoré z uvedených skutočností, vtesnávať mnohostranné a neraz veľmi špecifické javy do prokrustovských postelí ustrnutých schém a kategórií. No ešte nesprávnejšie by bolo prehliadať ich a nedoceňovať pri našom úsilí o všestranné osvetlenie a marxistické zhodnotenie slovenského národného hnutia štyridsiatych rokov minulého storočia a úlohy jednotlivých tried, spoločenských vrstiev a osobností v tomto hnutí, nehovoriac už ani o tom, že by to znamenalo ochudobňovať a zjednodušovať túto, revolučnou dynamikou priam nabitú epochu a zriekať sa ľahkomyselnej jednej z významných stránok pokrokového, revolučného odkazu našich dejín.

⁷⁷ Veľmi správne na to poukázal R. Roško vo svojej štúdií o filozofii Janka Kráľa (*Janko Král — revolucionár a utopický socialista*, Slovenský filozofický časopis, XII, 1957, č. 3, 228—245).